

Кащенко С. Г., Тимощук О. В.

РЕЦЕНЗИЯ НА МОНОГРАФИЮ ЗІНЧЕНКО ОЛЕНИ ВОЛОДИМИРІВНИ «ДЕРЖАВНА РАДА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ 1906-1916 РОКІВ»

20 лютого 2006 р. виповниться 100 років від запровадження у Російській імперії законодавчого органу – Державної думи, а 24 квітня того ж року – Державної ради, які виявились відповідно нижньою та верхньою палатами народного представництва. 1905 – 1907 рр. склали визначальну дату в історії Російської імперії, оскільки саме у подіях цих років її державний устрій перетворився з абсолютистської на так звану “третьочервневу” або “думську” монархію. Протягом 1905 р. в імперії відбулася ціла низка історичних подій, процесів, перетворень, столітній ювілей яких було б доречно відзначити, і коли б не громадськістю, то хоча б істориками, у мінорному сенсі.

Проте, вочевидь, революційна проблематика минулого так нав’язувалася суспільству і перекручувалась радянською історіографією протягом трьох чвертей ХХ ст., що набила сльозогінну оскому. Після падіння ж комуністичної системи вона вважається майже порушенням етикету дослідника. Однак, на нашу думку, розвиток суспільствознавства висуває низку пов’язаних з подіями першої російської революції питань, і перш за все: чому запроваджене у 1906 р. законодавче народне представництво не попередило руйнівні процеси 1917 р.? Чому зібрана у верхній палаті цього представництва – Державній раді – інтелектуальна еліта суспільства виявилась нездатною передбачити і завадити страшним антигуманним соціальним експериментом? Саме до часткової відповіді на таке питання веде дослідження О.В. Зінченко. У спробі вирішити цю проблему полягає актуальність монографії, що охоплює кілька аспектів: науковий, політичний, практичний.

Не менш важливою складовою актуальності, на наше переконання, є й те, що О.В. Зінченко вирішує поставлене перед собою завдання – визначення сутності та повноважень верхньої палати народного представництва Російської імперії 1906 – 1916 рр. – на стику історичної і правової проблематики. А це у початковий період посткомуністичного розвитку держави і суспільства набуває вагомого значення. Адже радянські історики, керуючись марксистсько-ленінською теорією класової боротьби та тезами про «диктатуру пролетаріату» і «революційну доцільність», вбачали безумовно контрреволюційну реакційність у «буржуазному» вченні про праву державу та у всіх добільшовицьких формах державності, фальсифікували історію відповідно до своїх ідеологічних інтересів або при неможливості цього просто її замовчували. У зв’язку з цим постає необхідність перегляду перекручених і висвітлення замовчуваних подій, явищ, процесів, імен. Актуальність витікає із необхідності практичного використання досвіду діяльності законодавчих установ у період

* Зінченко О. В. “Державна рада Російської імперії 1906-1916 років” – Харків: “Колорит”, 2005. – 308 с.

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ЗІНЧЕНКО ОЛЕНИ ВОЛОДИМИРІВНИ «ДЕРЖАВНА РАДА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ 1906-1916 РОКІВ»

переходу суспільства від авторитаризму чи тоталітаризму до представницької системи державного управління.

Дослідження порушеної у монографії О.В.Зінченко наукової проблеми ґрунтується на аналізі довгої низки різноманітних джерел, багато з яких вперше вводяться до наукового обороту. Це перш за все законодавчі акти багатогранного характеру та обсягів, архівні матеріали, конституції інших країн, праці російських та зарубіжних вчених-правознавців, матеріали преси, публіцистика, мемуарна література. Ретельний комплексний аналіз означених джерел дозволив авторці монографії дослідити та охарактеризувати історичні умови запровадження, сутність, повноваження та особливості функціонування верхньої палати законодавчого народного представництва Російської імперії 1906 – 1916 років.

Логічно обґрунтованою видається структура монографії, що охоплює чотири розділи. У першому з них, під назвою «Виникнення, устрій та функціонування дорадчої Державної ради 1801 – 1905 років» авторка виявляє історію монархічних дорадчих установ, основні етапи їхнього розвитку, характеризує історичні попередники Державної ради Російської імперії 1801 – 1905 років, її устрій, повноваження та діловодство. У розділі здійснюється спроба з'ясувати причини та об'єктивну закономірність виникнення закондорадчої монархічної установи. Дослідниця дійшла вмотивованих висновків, що виникнення й функціонування монархічних дорадчих органів та установ, починаючи з розкладу первіснообщинного ладу, є відомим і властивим усім часам та народам явищем, що знаходилось у процесі безперервного розвитку. У Росії це явище еволюціонувало від ранньофеодальної Боярської думи до запровадження у 1801 – 1810 рр. закондорадчої Державної ради, яку у 1906 р. було перетворено на законодавчу Державну раду.

У другому розділі, який носить назву «Устрій та формування особового складу законодавчої Державної ради 1906 – 1916 років», розглядаються питання про перетворення в системі російського самодержавства, про устрій та формування особового складу оновленої Державної ради, про Номерні департаменти, Особливі присутствія та Державну канцелярію Державної ради. Дослідниця здійснює спроби висвітлити умови та обставини оновлення державного устрою та законодавства, особливості устрою та комплектування особового складу верхньої палати, впливу революційної ситуації та історичних традицій на сутність та характер запровадженого народного представництва, і перш за все, верхньої палати. У цьому розділі О.В.Зінченко доходить того висновку, що через недостатню інтенсивність революційного натиску народних мас на систему абсолютизму запроваджене у 1906 р. у Російській імперії законодавче народне представництво виявилось обмеженим у своїх основних повноваженнях. Це обмеження стосувалося устрою Державної ради, способів формування її особового складу, повноважень обраних державних радників, що перетворило її на «охоронну» палату.

Третій розділ – «Повноваження Державної ради 1906 – 1916 років» – зачіпає питання її законодавчої ініціативи, виявляє обсяги, межі, сутність її повноважень стосовно формування державного бюджету, а також нагляду за законністю дій виконавчої влади з управління державою. Висновки з цього розділу полягають у наступному. Обмеженими перш за все виявились повноваження усього складу

Державної ради – обраних і призначуваних радників, які торкалися законодавчої ініціативи, бюджетних прав та права нагляду за законністю дій уряду. Дослідниця констатує, що законодавча ініціатива Державної ради фактично була почином міністрів, тобто призначуваної монархом виконавчої влади, бюджетні повноваження палати фактично розповсюджувались лише на половину бюджетних сум, а нагляд за законністю дій підпорядкованого лише монархові уряду зводився нанівець занадто широкими повноваженнями останнього.

У останньому, четвертому розділі – «Внутрішній розпорядок та діловодство Державної ради» – характеризуються права та обов'язки державних радників, визначається сутність та роль комісій Державної ради, поняття сесії в верхній і нижній палатах народного представництва, висвітлюється порядок розгляду і вирішення справ та особливості діловодства. У цьому розділі дослідниця доходить висновків, що суттєво обмеженими виявились і такі депутатські права державних радників, як свобода промови та захищеність від простого способу позбавлення волі. Оновлене російське державне законодавство лише встановлювало певні спеціальні права державних радників, якими вони користувалися, на відміну від інших підданих, до тих пір, доки перебували у званні членів Державної ради. На останніх, як і на всіх російських підданих, у рівній мірі розповсюджувався закон 1881 р. про надзвичайний стан.

Важливою складовою означеної структури постають, на наш погляд, сім додатків – основоположні законодавчі акти та список державних радників періоду 1906 – 1917 рр.

Слід зауважити, що у праці не всі аспекти проблеми авторка висвітлює однаково повно. Доцільним було б зачепити і питання орієнтаційно-фракційного розподілу особового складу Державної ради, а також основні напрямки та результати її законодавчої діяльності.

Однак, і без цього монографії властиві вмотивовані, з науковою новизною, висновки, переконлива обґрунтованість та достовірність. Робота в цілому складає закінчене самостійне дослідження актуальної історичної проблеми. На наше переконання, монографію О.В.Зінченко з задоволенням зустрінуть історики, правознавці, студенти, викладачі. Побажаємо ж авторці успіхів у подальшому опрацюванні порушеної багатопланової наукової проблеми.

Надійшла до редакції: 01.11.2005 р.